

İSTANBUL SÖZLEŞMESİ ÖZET BİLGİ NOTU

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ya da bilinen adıyla **İstanbul Sözleşmesi**, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddeti önleme ve bununla mücadelede temel standartları ve devletlerin bu konudaki yükümlülüklerini belirleyen uluslararası insan hakları sözleşmesidir.

Sözleşme Avrupa Konseyi tarafından desteklenmektedir ve taraf devletleri hukukî olarak bağlar. Sözleşmenin dört temel ilkesi; kadına yönelik her türlü şiddetin ve ev içi şiddetin önlenmesi, şiddet mağdurlarının korunması, suçların kovuşturulması, suçluların cezalandırılması ve kadına karşı şiddet ile mücadele alanında bütüncül, eş güdümlü ve etkili iş birliği içeren politikaların hayata geçirilmesidir. Kadına karşı şiddeti bir insan hakkı ihlali ve ayrımcılık türü olarak tanımlayan, bağlayıcı nitelikte ilk uluslararası düzenlemedir. Tarafların sözleşme kapsamında vermiş oldukları taahhütler, bağımsız uzmanlar grubu GREVIO tarafından izlenmektedir.

Kapsam ve önemi

Sözleşme müzakerelerinde Birleşmiş Milletler (BM) nezdindeki uluslararası birçok antlaşma ve tavsiye metinleri değerlendirilerek sözleşmenin taslağı hazırlandı. Sözleşmenin giriş kısmında şiddetin neden ve sonuçlarının yarattığı menfi durumlar değerlendirilmektedir. Buna göre kadına yönelik şiddet tarihsel bir olgu olarak tanımlanıp şiddetin cinsiyet eşitsizliği ekseninde doğan güç ilişkilerinden kaynaklandığına değinilmektedir. Bu dengesizlik kadınlara yönelik ayrımcı muameleye neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyeti toplum tarafından kurgulanmış davranış ve eylem hâli olarak niteleyen metinde kadına yönelik şiddet insan hakkı ihlâli olarak değerlendirilmektedir ve şiddet, cinsel istismar, taciz, tecavüz, zorla ve erken yaşta evlendirilme ile namus cinayetleri gibi durumların kadınları toplumda "öteki" durumuna getirdiği ifade edilmektedir. Sözleşmedeki şiddet tanımı Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) 19. tavsiyesi ve Kadınlara Yönelik Her Türlü Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin BM Bildirgesi'nin tanımıyla benzerlik göstermekle beraber psikolojik şiddet ve ekonomik şiddet ibareleri de ayrıca eklenmiştir. Sözleşme'nin bu konudaki tavsiyesi kadın-erkek eşitliğini sağlamanın kadına yönelik şiddetin önüne geçeceği yönündedir. Bu tanım sonrasında sözleşme, taraf devletlere şiddeti önleme yükümlülüğü getirmektedir. Açıklayıcı metinde cinsiyet, cinsel yönelim, cinsel kimlik, yaş, sağlık ve engellilik durumu, medeni hâl, göçmen ve mültecilik gibi durumlarda ayrımcılık yapılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda kadınların aile içinde erkeklere oranla çok daha fazla şiddete maruz kaldıkları göz önünde tutularak kadın mağdurlar için destek servislerinin kurulması, özel tedbirlerin alınması ve daha fazla kaynak aktarılması gerektiği belirtilmekte ve bu durumun erkekler için ayrımcılık olmadığına işaret edilmektedir.

Uluslararası hukukta kadına karşı şiddeti ya da ayrımcılığı yasaklayan pek çok uluslararası düzenleme bulunmakla birlikte, İstanbul Sözleşmesi kapsamı ve oluşturduğu denetim mekanizmasıyla ayırt edici bir özelliğe sahiptir. Sözleşme, kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık konularında o güne kadar yapılmış en kapsamlı tanımlara yer vermiştir.

İçeriği

İstanbul Sözleşme'si imzacı devletlerden toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninde kapsayıcı hüviyette politikalar üretip uygulaması, bunu sağlamak adına daha fazla ekonomik kaynak tesis edilmesi, kadına yönelik şiddetin boyutu hakkında istatistik verilerinin toplanması ve kamuoyu ile paylaşılması, şiddeti önleyecek toplumsal zihniyet değişikliğinin yaratılması sorumluluğunu yüklemektedir. Bu yükümlülükteki temel beklenti ve koşul bunun hiçbir şekilde ayırım yapılmadan tesis edilmesi yönündedir. Bu kapsamda taraf devletler şiddeti önlemek için farkındalık yaratmalı, Sivil toplum kuruluşları ve ilgili kurumlarla işbirliği yapmalıdırlar (Madde 13-8). Ayrıca eğitim (Madde 14), uzman kadroların kurulması (Madde 15), önleyici müdahale ve tedavi süreçleri (Madde 16), özel sektör ve medyanın dahil (Madde 17), mağdur kişilerin hukuki yardım alma hakkı

(Madde 57) ve izleme kurulu (Madde 66) mekanizmalarının sağlanması taraf devletlerin sorumluluğu altındadır.

Sözleşme ağırlıkla kadına yönelik şiddeti önleme amacı gütse de Madde 2'de belirtildiği üzere hane halkının tüm üyelerini kapsamaktadır. Buna göre Sözleşme sadece kadınlara yönelik değil çocuklara karşı şiddet ve çocuk istismarının önlenmesini de amaçlamaktadır. 26. Madde bu kapsamda belirlenmiştir ve maddeye göre taraf devletler şiddet mağduru olan çocukların haklarını korumalı ve yaşanan menfi duruma karşı yasal düzenlemeler ile psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri sağlamalı, önleyici ve koruyucu tedbirler almalıdır. 37. Madde ise çocuk yaşta evliliği ve zorla evlendirilmelerin suç sayılması için yasal dayanaklar oluşturulması yükümlülüğünü belirtmektedir.

12 bölüme ayrılmış 80 maddeden oluşan Sözleşme genel olarak Önleme, Koruma, Yargılama/Kovuşurma ve Bütüncül Politikalar/Destek Politikaları ilkelerini savunmaktadır.

Önleme

Sözleşme toplumsal cinsiyet, cinsiyet dengesizliği ve güç ilişkilerindeki mevcut duruma dayalı şiddetin mağdurlarından "kadına" ayrıca dikkat çekmekle beraber çocukların korunmasını da içermektedir. Sözleşmede kadın terimi sadece yetişkinleri değil 18 yaşından küçük kız çocuklarını da kapsamakta ve bu doğrultuda uygulanacak politikaların nasıl olacağını belirlemektedir. Şiddeti önleme sözleşmenin öncelikli vurgusudur. Bu doğrultuda taraf devletlerden kadınları toplumsal yapıda daha dezavantajlı duruma getiren her türlü düşünce, kültür ve politik uygulamaların sonlandırmasını beklemektedir. Bu kapsamda cinsiyet rolleri ekseninde şekillenmiş düşünce kalıplarının, kültür, töre, din, gelenek veya "sözde namus" gibi kavramların yaygın durumdaki şiddet hâline gerekçe olmasının önüne geçilmesi ve önleyici tedbirlerin alınması taraf devletin yükümlülüğü altındadır. Bu önleyici tedbirlerde referans noktası olarak asli insan hak ve özgürlüklerinin temel alınması gerektiği belirtilmektedir (Madde 12).

Sözleşmede taraf devletler şiddet çeşitlerinin ve şiddetin kadın ve çocuklar üzerindeki etkisi hakkında halkın farkındalığını artırıcı kampanya ve programları çeşitli kuruluşlar (örneğin STK ve kadın dernekleri gibi) ile işbirliğiyle yaygınlaştırıp uygulanması yükümlülüğünü getirmektedir. Bu doğrultuda ülkedeki eğitim kurumlarının tüm seviyelerinde toplumsal farkındalığı oluşturacak müfredat ve izlencelerin takip edilmesi, şiddete karşı toplumsal bilincin sağlanması ve yaşanan şiddet süreçlerinde; şiddetin önlenmesi ve tespit edilmesi, kadın erkek eşitliği, mağdurların ihtiyaçları ve haklarının yanı sıra ikincil mağduriyetlerin önlenmesi konularında uzman kadroların oluşturulması gerekliliği belirtilmektedir. Taraflar aile içi şiddet ve cinsel suçların önlenmesinde ve tekrarlanmaması konusunda yasal tedbirleri alma sorumluluğu altındadır ve aynı zamanda özel sektör, bilişim sektörü ve basın-yayıncı kadına şiddeti önlemek ve kadın onuruna saygıyı arttırmak için politikaların oluşturulup uygulanmasına ve kendi kendini düzenleyici standartların belirlenmesine teşvik edecektir (Madde 12-17).

Koruma ve destek

Sözleşmenin koruma ve destek bölümü mağdurların yaşadığı menfi durumların yinelenmemesi için alınacak önlemlere ve yaşanan mağduriyetler sonrasında destek hizmetlerinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Şiddet mağdurlarının korunması ve destek alabilmesi hususunda alınacak yasal tedbirler sözleşmenin IV. Bölümünde belirlenmiştir. Sözleşmede çerçevesi çizilen şiddete karşı taraf devletler mağdur ve tanıkları koruyup desteklemeliyken bu çerçevede yargı birimleri, savcılar, kolluk kuvvetleri, yerel yönetimler (valilik vb.) gibi devlet kurumlarıyla beraber STK ve ilgili diğer kuruluşlarla etkin ve etkili bir iş birliği tesis edilmelidir. Koruma ve destek safhasında mağdurlar için temel insan hak ve özgürlükleri ile emniyetine odaklanılmalıdır. Sözleşmenin bu bölümünde şiddet mağduru kadınların desteklenmesi ve ekonomik bağımsızlıklarının amaçlanması maddesi de bulunmaktadır. Taraf devletler mağdurlara yasal hakları ve alabilecekleri destek hizmetleri hakkında bilgilendirme yapmalıdır, bu "zamanında" yapılmalıyken aynı zamanda anlaşılabilir dille yeterli seviyede olması beklenmektedir. Sözleşmede mağdurların alabilecekleri destek hizmetleri hakkında örnekler de sunulmaktadır. Bu çerçevede mağdurlara gerektiğinde yasal ve psikolojik danışmanlık (uzman desteği), ekonomik yardım, barınacak yer sağlama, sağlık hizmeti, eğitim,

öğretim ve istihdam sağlanması gerektiği belirtilmektedir. 23. Madde mağdurlardan kadın ve çocuklara uygun ve korunaklı Kadın sığınma evlerinin olması gerektiğini ve mağdurların kolayca bu hizmetlerden yararlanabilmelerine vurgu yapılmaktadır. Bir sonraki madde ise şiddet mağdurlarının kesintisiz destek alabilecekleri telefon yardım hatları tavsiyesi bulunmaktadır.

Cinsel şiddet mağdurları için koruma ve destek hizmeti sağlama yükümlülüğü taraf devletlerce yerine getirilmelidir. Cinsel şiddet mağdurlarına tıbbi ve adli tıp muayenesi yapmak, yaşanan travma için destek ve danışmanlık hizmetleri tesis etmek ve tecavüz mağdurları için kolayca erişilebilen kriz merkezlerinin oluşturulması taraf devletlerden alması beklenen yasal tedbirler olarak sıralanmaktadır (Madde 25). Keza, türü fark etmeksizin çerçevesi çizilen şiddetin ve yaşanabilecek olası mağduriyetlerin (potansiyel mağduriyetler) yetkili kurumlara iletilmesini teşvik etmek ve buna uygun bir ortam sağlamak da sözleşmenin gerektirdiği yasal tedbirler arasındadır. Yani şiddet mağdurları ile kendisini tehdit altında hissedenlerin durumlarını yetkili kurumlara bildirmesi teşvik edilmektedir. Ayrıca "Önleme" kısmında belirtilen uzman kadroların oluşturulmasını müteakip, bu kadrolardan "böyle bir şiddet eyleminin gerçekleştirildiğini ve müteakip ciddi şiddet eylemlerinin gerçekleştirilebileceği" şeklindeki değerlendirmelerinin yetkili üst kurumlara bildirilmesinin önünde de herhangi bir engel olmamalıdır. Bu değerlendirmelerin yaşanan mağduriyetler ve olası mağduriyetlerin engellenmesi hususundaki önemine de 28. Maddede değinilmektedir. Şiddetin çocuk tanıkları için alınması gereken yasal tedbirler ve uygulanması gereken destek hizmetleri 26. Maddede ayıca ele alınmaktadır.

Yasal tedbirler

Sözleşmede belirlenen esaslara ilişkin hukuki yol ve tedbirler V. Bölümde belirtilmiştir. Bu kapsamda taraf devletler mağdurun saldırgana karşı her türlü hukuki desteği alabilmesine olanak sağlamalıdır. Bu izlencede uluslararası hukukun genel ilkeleri referans alınmalıdır. Taraflar risk içeren durumlarda mağduru veya risk altındaki kişiyi korumak için şiddet failini uzaklaştırma yönünde yasal tedbirleri almalıdırlar. Ayrıca taraflar soruşturma süresince mağdurun cinsel geçmiş ve davranışlarıyla ilgili detayların davayla ilgisi olmadıkça dahil edilmemesini sağlayacak yasal düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür.

Sözleşme şiddet mağdurları için faillere karşı tazminat hakkını getirmektedir (Madde 30), taraf devletler bu hak için yasal tedbirleri almalıdırlar. Şiddetin yarattığı hasarı, fail ya da kamuya ait devlet sağlık ve sosyal sigortası (SGK vb.) karşılamıyorsa ve ciddi boyutta bedensel yaralanma veya ruhsal bozukluğun olması durumunda mağdura yeterli devlet tazminatı sağlanmalıdır. Bu çerçevede "mağdurun emniyetine gereken dikkat sarf edilmesi koşuluyla, Tarafların, söz konusu tazminatın, fail tarafından verilen tazminat kadar azaltılması talep etmesi" de imkân dahilindedir. Şiddet mağdurunun öznesi bir çocuksa şayet, çocuğun velayeti ve ziyaret haklarının belirlenmesine ilişkin yasal tedbirler alınmalıdır. Bu kapsamda taraflar velayet ve ziyaret süreçlerinde mağdurların emniyetini sağlamakla yükümlüdür. 32 ve 37. Madde çocuk ve erken yaşta evlilikler ile zorla evliliklerin geçersiz kılınması ve sona erdirilmesi için yasal tedbir vurgusu yapmaktadır. 37. Madde bir çocuğu veya yetişkini evliliğe zorlamaya karşı cezai işlem yükümlülüğü getirmektedir. Bir kadını sünnete zorlamak ve teşvik etmek sözleşmede çerçevesi çizilen şiddet örnekleri arasındayken; bir kadının önceden bilgilendirilmiş oluru almadan kürtaja zorlamak, maruz bırakmak ve bu süreçlerde kadının doğal üreme kapasitesine maksatlı olarak son vermek de sözleşmede cezai yasal tedbirler gerektiren eylemler olarak tanımlanmıştır. Taraf devletler bu durumlara karşı önlem almakla yükümlüdür.

Cinsel şiddete karşı tedbirler

Taciz, bunun muhtelif türleri ve psikolojik şiddet, fiziksel şiddet ve tecavüzün cezai karşılığının taraf devletlerce sorumluluğu sözleşmede 33 ila 36. Maddeler arasında ve 40 ve 41. Maddelerde yer almaktadır. Buna göre taraflar bireylerin ruhsal durumunu bozacak zorlama ve tehditlere karşı yasal tedbirleri almak zorundadır. Taraf devletler bireylerin kendilerini güvende hissetmemesine neden olan tacizin her türüsüne karşı yasal tedbirleri almalıdır. Tecavüz de dahil olmak üzere her türlü cinsel şiddete karşı faillerin cezalandırılmasını sağlayacak etkin yasal tedbirleri almak tarafların yükümlülükleri altındadır. Bu yükümlülüğü ele alan 36. Maddede, "başka bir insanla, rızası

olmaksızın, herhangi bir vücut parçasını veya cismi kullanarak, cinsel nitelikli bir vajinal, anal veya oral penetrasyon gerçekleştirmek" ve "bir insanla, rızası olmaksızın, cinsel nitelikli diğer eylemlere girişmek" ile bir insanı rızası olmaksızın üçüncü bir şahısla cinsel nitelikte bir eyleme zorlamak, teşvik etmek ve yeltenmek cezalandırılması gereken eylemler olarak çerçevesi çizilmiştir.

Bireyin onurunu ihlâl eden ve bu amaçla gerçekleştirilen; aşağılayıcı, düşmanca, hakaretamiz, küçük düşüren veya saldırgan bir özellik taşıyan durum ve ortamlar ile cinsel nitelikte sözlü veya sözlü olmayan ya da fiziksel davranışlar da sözleşmede tarafların cezai yaptırım sağlaması ve yasal tedbir almasını gereken menfi durumlar olarak nitelenmektedir.

Bütüncül politikalar

İstanbul Sözleşmesi tanımlayıp çerçevesini çizdiği şiddetin her çeşidine karşı taraf devletlerden yasal tedbir yükümlülüğünü getirmektedir. Şiddete karşı uzun vadeli ve etkin bir çözüm için daha kapsamlı ve koordineli bir devlet politikasının uygulanması izlencesi paylaşılmaktadır. Bu noktada alınması gereken "tedbirler" kapsamlı ve koordineli politikaların bir parçası olmalıdır. İzlencede finansal ve insan kaynaklarının tahsis edilmesi, kadına karşı şiddetle mücadele içinde olan sivil toplum kuruluşlarıyla etkin bir iş birliğinin olmasına vurgu yapılmaktadır. Taraflar, sözleşmenin muhtevasını belirlediği şiddeti önleyecek ve mücadele edecek politika ve tedbirlerin koordinesi/uygulanması/izlenmesi ve değerlendirmesinden "sorumlu bir kurum" belirlemeli ya da kuralmalıdır.

Yaptırım ve tedbirler

Sözleşmede çerçevesi çizilen şiddete karşı taraf devletlerden önleyici/koruyucu yasal tedbir almaları gerektiği genel olarak her ana başlık ve maddede belirtilmektedir. Bu tedbirler belirlenen suçlara karşı etkili, orantılı ve caydırıcı olmalıdır. Keza hüküm giymiş failerin izlenmesi ve kontrol altında tutulması taraf devletlerin alabileceği diğer tedbirler kapsamında örnek gösterilmiştir. Şayet mağdur bir çocuksa ve çocuğun güvenliği sağlanmıyorsa velayet haklarının alınması önerisi de bulunmaktadır.

Sözleşmede alınacak yasal tedbirlerin oranına ve ağırlıklarına dair atıflar da mevcuttur. Buna göre suçun kanunlarca kabul edilen eş, eski eş ya da birlikte yaşanan bireye karşı, aile üyelerinden biri tarafından, mağdurla beraber yaşayan biri tarafından veyahut sahip olduğu yetkiyi suistimal eden biri tarafından işlenmesi durumunda ceza ağırlığı şu etkenlerle artırılmalıdır: suç veya suçların yinelenmesi, suçun belirli nedenlerle hassas konuma gelmiş bireylere karşı işlenmesi, suçun çocuğa karşı ya da onun huzurunda işlenmesi, suçun iki ya da daha çok faille organize şekilde işlenmesi, "suçtan önce veya suçun işlenmesi esnasında çok aşırı düzeylerde şiddet uygulanmış olması halinde", suçun silahla ya da silah zoruyla işlenmesinde, suçun mağdura ağır biçimde fiziksel ve psikolojik zarar vermiş olması halinde, failin daha önce benzer suçlarda hüküm yemiş olması halinde.

İmzalanması ve yürürlüğe girmesi

Sözleşme İstanbul'da gerçekleşen Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 121. toplantısında kabul edildi. 11 Mayıs 2011'de İstanbul'da imzaya açılmış olması nedeniyle kısaca "İstanbul Sözleşmesi" olarak bilinmektedir ve 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 11 Mayıs 2011'de Sözleşmeyi ilk imzalayan ve 24 Kasım 2011'de parlamentosunda onaylayan ilk ülke oldu. Onay belgesi 14 Mart 2012 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine iletildi. Temmuz 2020 itibarıyla 45 ülke ve Avrupa Birliği tarafından imzalanmış, imzacı ülkelerin 34'ünde onaylanmıştır.